

Міністерство освіти та науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Дипломна робота
магістра

з теми **«ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ
ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ
У ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала:
студентка KorO1–M 18 з групи
Федів Юлія Вікторівна

Керівник:
кандидат медичних наук, доцент
Михальський А.В.

Рецензент:
кандидат педагогічних наук, доцент
Левицький В. Є.

Кам'янець–Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	6
1.1. Вплив інтелектуального порушення на рівень профорієнтаційної підготовки підлітків з інтелектуальними порушеннями.....	6
1.2. Мета і завдання трудового навчання та виховання в спеціальній школі..	20
Висновки до першого розділу.....	29
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ НАВИЧОК ТА УМІНЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	34
2.1. Методика дослідження рівня сформованості рухових навичок і вмінь трудової діяльності у підлітків з інтелектуальними порушеннями.....	34
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	41
Висновки до другого розділу.....	47
РОЗДІЛ III. ПРОВЕДЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	53
3.1. Особливості корекційної спрямованості трудового виховання підлітків з інтелектуальними порушеннями.....	53
3.2. Особливості формування готовності до трудової діяльності та працевлаштування підлітків з інтелектуальними порушеннями.....	61
Висновки до третього розділу.....	75
ВИСНОВОК	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	
Додаток А. Дидактичні правила для корекції моторики та рухів у підлітків з інтелектуальними порушеннями.....	93

ВСТУП

Актуальність теми. Серед основних завдань корекційної педагогіки є забезпечення успішного працевлаштування випускників спеціальних загальноосвітніх шкіл. Залучення до самостійності трудової діяльності підлітка з обмеженою працездатністю має надзвичайно велике соціальне та економічне значення. Цьому сприяють як удосконалення професійної підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями, так і психолого-педагогічного забезпечення профорієнтаційної роботи. Такий підхід до працевлаштування сприяє профілактиці ускладнень інвалідності, уникненню помилок із працевлаштуванням, збереженню робочих рук в тих галузях, де потрібна невисока кваліфікація, де особи з інтелектуальними порушеннями мають непогані можливості для розкриття своїх здібностей.

О.П. Хохліна вважає, що вдалий вибір професії підлітками з інтелектуальними порушеннями є не тільки важливою умовою формування особистості, але й виступає як необхідна передумова розвитку компенсаторних механізмів організму, і на цій основі збереження та зміцнення їх здоров'я. Кожна професія має власний перелік вимог до людини, а саме: фізіологічних, психологічних, знань, умінь, навичок. Тому завданням педагогічного колективу допоміжної школи є визначення саме цих особливостей та можливостей кожної дитини, щоб у подальшому здійснити максимальний корекційний вплив на недостатньо сформовані якості, знання чи навички.

Незважаючи на чисельні дослідження цієї проблеми корекційними педагогами (В.І. Бондарем, В.В. Воронковою, Г.М. Дульневим, І.Г. Єременко, С.П. Мироною, В.М. Синьовим, О.П. Хохліною), деякі практичні аспекти трудового навчання і виховання учнів з інтелектуальними порушеннями, профорієнтаційного забезпечення потребують подальшого розв'язання, а саме: недостатня розробленість змісту й форм роботи з профорієнтації,

діагностичного інструментарію для вивчення доступності професій підлітками з інтелектуальними порушеннями.

Отже, значущість даної проблеми для теорії та практики корекційної освіти підлітків з інтелектуальними порушеннями, недостатня вивченість її в корекційній педагогіці та психології зумовили вибір теми дипломної роботи магістра.

Мета дослідження – визначення особливостей формування готовності до трудової діяльності, працевлаштування та проведення профорієнтаційної роботи з підлітками з інтелектуальними порушеннями.

Гіпотеза дослідження – формування у підлітків з інтелектуальними порушеннями готовності до самостійного працевлаштування буде більш ефективним за умов створення в школі курсу щодо вибору професії, здійснення вивчення психофізіологічних та індивідуально-типологічних особливостей підлітків з інтелектуальними порушеннями з метою порівняння їх з професіограмами, із залученням представників центра зайнятості населення.

Об'єкт дослідження – професійна готовність підлітків з інтелектуальними порушеннями у процесі навчально-трудової діяльності.

Предмет дослідження – особливості проведення профорієнтаційної роботи з підлітками з інтелектуальними порушеннями у процесі навчально-трудової діяльності.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати теоретичні аспекти проблеми проведення профорієнтаційної роботи з підлітками з інтелектуальними порушеннями

2. Вивчити та проаналізувати рівень сформованості рухових навичок і вмінь трудової діяльності у підлітків з інтелектуальними порушеннями.

3. Встановити та описати особливості проведення профорієнтаційної роботи з підлітками з інтелектуальними порушеннями в процесі навчально-трудової діяльності.

Методи дослідження – аналіз спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми працевлаштування; узагальнення педагогічного досвіду; спостереження, педагогічний експеримент у формі анкетування та бесіди; констатувальний та формувальний етапи дослідження; процедури кількісної та якісної обробки експериментальних даних.

Експериментальна база: Хмельницька спеціальна загальноосвітня школа № 33.

Теоретична значущість полягає у з'ясуванні теоретичних аспектів проблеми проведення профорієнтаційної роботи з підлітками з інтелектуальними порушеннями, підготовки їх до самостійного працевлаштування.

Практичне значення полягає у вивченні та аналізі стану готовності підлітків з інтелектуальними порушеннями до самостійного працевлаштування; дослідженні рівня сформованості рухових навичок і вмінь трудової діяльності у підлітків з інтелектуальними порушеннями; вивченні та виділенні педагогічних умов підвищення результативності профорієнтаційної роботи підлітків з інтелектуальними порушеннями; обґрунтуванні особливостей проведення профорієнтаційної роботи з підлітками з інтелектуальними порушеннями в процесі навчально-трудова діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «Особливості проведення профорієнтаційної роботи у підлітків з інтелектуальними порушеннями».

Структура роботи: робота має вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

1.1. Вплив інтелектуального порушення на рівень профорієнтаційної підготовки підлітків з інтелектуальними порушеннями

В спеціальній школі навчаються діти з інтелектуальними порушеннями. Нині існує багато визначень інтелектуальних порушень. Дослідження вітчизняних вчених (Л.С. Виготський, А.Р. Лурія, К.С. Лебединська, В.І. Лубовський, М.С. Певзнер, Г.Е. Сухарева тощо) дають підстави відносити до інтелектуальних порушень тільки ті стани, при яких відзначається стійке, невідворотне порушення переважно пізнавальної діяльності, яке зумовлено органічним ураженням кори головного мозку. Саме ці ознаки: стійкість, незворотність недоліку та його органічне походження повинні в першу чергу враховуватися при діагностиці цього стану [10; 29;33; 43]. На їх думку, розумова відсталість характеризується ознаками інтелектуальної недостатності, особистісним інфантилізмом, порушенням емоційно-вольової сфери, які суттєво впливають на поведінку, працездатність та соціальну адаптацію дитини. В клінічному плані стан інтелектуальних порушень поняття достатньо широке, зокрема: слабкість інтелектуального розвитку, обмеженість рівня соціальної адаптації, різний ступінь вираженості конституціональних ознак, клініко-біологічних характеристик діяльності мозку [17].

Інтелектуальні порушення мають різну етіологію, вони можуть бути зумовлені генетичними порушеннями центральної нервової системи, внутрішньо утробними патогенними впливами, травмою та асфіксією під час

пологів, впливами на мозок дитини інфекцій, інтоксикацій, травм та інших шкідливих агентів [43]. Інтелектуальні порушення варто розглядати як стійке порушення пізнавальної сфери дитини. Клінічна характеристика основних форм інтелектуальних порушень тісно пов'язана з патогенезом ураження і часом впливу негативних факторів. При ураженні центральної нервової системи на ранніх етапах онтогенезу в першу чергу страждає розвиток коркових систем, найбільш молодих у філо- і онтогенезі. В морфологічній картині ураження і в клінічних проявах психічного недоліку домінують явища недорозвитку. В цих випадках мова йде про різні варіанти інтелектуальної недостатності. М. С. Певзнер вказує на те, що при впливі негативних факторів на дитину у більш старшому віці, в період відносної зрілості коркових систем, зокрема лобних часток головного мозку, в морфологічній і клінічній картині ураження нервової системи домінують явища ураження. В таких випадках мова йде про різні види деменції, як інтелектуального порушення, яке з'явилося значно пізніше.

Розглядаючи вплив інтелектуального порушення на рівень профорієнтаційної підготовки підлітків даної нозології, ми повинні проаналізувати та побачити відмінність олігофренії та деменції.

В.М. Астапов зазначав, що весь склад учнів спеціальної школи можна поділити на дві основні групи.

- До першої групи слід віднести дітей, які перенесли на одному з етапів розвитку ураження головного мозку, і потім розвивалися на дефектній основі.
- До другої групи слід віднести дітей, які в період навчання в школі страждають захворюванням мозку [1].

Першу групу можна розділити на дві підгрупи, в залежності від того, на якому етапі розвитку головного мозку у дитини виникало його ураження:

- ✓ в період внутрішньоутробного розвитку або в ранньому дитинстві (діти олігофрени);

ВИСНОВОК

Теоретико-експериментальне вивчення проблеми дало нам змогу зробити наступні висновки.

У дітей з інтелектуальними порушеннями спостерігаються порушення нейродинаміки перебігу нервових процесів збудження і гальмування, що у подальшому впливають на рівень їх інтелектуальної працездатності в різних видах діяльності. Інтелектуальні та соматичні порушення, загальна фізична послабленість, порушення моторики, особливості емоційно-вольової сфери, система спонукальних мотивів, характер і поведінка дітей з інтелектуальними порушеннями в значному ступені обмежують коло їх наступної професійно-трудової діяльності. В специфічних умовах спеціальної школи такі діти здатні оволодіти навичками читання, письма, лічби, засвоїти знання передбачених програмою і отримати відповідну професійну підготовку. Знання діагнозу та історії захворювання дають можливість корекційним педагогам, психологам, вихователям краще зрозуміти психічний стан дитини з інтелектуальними порушеннями, обрати найбільш доцільні методи індивідуального підходу в навчанні і вихованні та підготовці їх до самостійної трудової діяльності.

Методика констатувального етапу дослідження передбачала вивчення рівня сформованості рухових навичок і вмінь трудової діяльності у підлітків з інтелектуальними порушеннями, що необхідні для підготовки до їх самостійного трудової діяльності за наступними етапами: вивчення стану готовності підлітків з інтелектуальними порушеннями до сприйняття першої групи професій; вивчення стану готовності підлітків з інтелектуальними порушеннями до сприйняття другої групи професій; вивчення стану готовності підлітків з інтелектуальними порушеннями до сприйняття третьої групи професій; вивчення стану готовності трудових навичок і вмінь у підлітків з інтелектуальними порушеннями за допомогою анкетування. На констатувальному етапі дослідження ми розробили рівні сформованості

рухових навичок і вмінь трудової діяльності у підлітків з інтелектуальними порушеннями. Кількісне емпіричне вивчення показало, що високий рівень сформованості рухових навичок і вмінь трудової діяльності у підлітків з інтелектуальними порушеннями показали: 1 учень 8 класу (9,1%) та 3 учні 9 класу (23,1%), а саме у такої дитини виявили: чіткі та точні загально-функціональні можливості, зокрема можливості у подоланні власних порушень фізичного і психічного розвитку у процесі виконання різних видів діяльності під час трудового навчання та виховання; необхідні рухові якості та вміння, які відіграють важливу роль у певній професії за допомогою спеціально підібраних засобів і методів фізичного та трудового впливу; індивідуальні професійно-прикладні фізичних навички та уміння з урахуванням особливостей конкретних професій, враховуючи власний стан самостійної готовності до самостійного трудової діяльності та подальшого працевлаштування; точну, систематизовану та послідовну систему дій та технологічного процесу діяльності згідно до відповідної професії у процесі виконання рухових вправ та завдань; відповідну готовність трудових навичок і вмінь до сприйняття обраної групи професій, зокрема дає правильний аналіз рухів, поєднуючи чуттєвість образів (пропріоцептивних, зорових, тактильних, слухових відчуттів) і знань про відповідну рухову діяльність, відображених у поняттях; усвідомлення необхідності програмування власної рухової дії та процесу її виконання, а також причинно-наслідкові зв'язки між характеристиками рухів (напрямок, амплітудою, швидкістю, м'язовим зусиллям) і їх результатами; чітке формулювання простих суджень та умовиводів, що вказує на розвиток у нього здібностей самостійно набувати руховий досвід, ефективно використовувати його при виконанні необхідних трудових дій. Середній рівень показали 4 учня 7 класу (44,4%), 6 учнів 8 класу (54,5%) та 7 учнів 9 класу (53,8%), а саме дитина цього рівня показала: не достатньо чіткі та не завжди точні загально-функціональні можливості, зокрема можливості у подоланні власних порушень фізичного і психічного розвитку у процесі виконання різних видів діяльності під час трудового

навчання та виховання; не завжди необхідні рухові якості та вміння, які відіграють важливу роль у певній професії за допомогою спеціально підібраних засобів і методів фізичного та трудового впливу; не усі та не завжди індивідуальні професійно-прикладні фізичних навички та уміння з урахуванням особливостей конкретних професій, не завжди враховуючи власний стан самотійної готовності до самотійного трудової діяльності та подальшого працевлаштування; не достатньо точну, не завжди систематизовану та не досить послідовну систему дій та технологічного процесу діяльності згідно до відповідної професії у процесі виконання рухових вправ та завдань; не завжди відповідну готовність трудових навичок і вмінь до сприйняття обраної групи професій, зокрема періодично дає правильний аналіз рухів, поєднуючи чуттєвість образів (пропріоцептивних, зорових, тактильних, слухових відчуттів) і знань про відповідну рухову діяльність, відображених у поняттях; не достатньо чітке усвідомлення необхідності програмування власної рухової дії та процесу її виконання, а також не завжди бачить причинно-наслідкові зв'язки між характеристиками рухів (напрямок, амплітудою, швидкістю, м'язовим зусиллям) та їх результатами; не зовсім чітке формулювання простих суджень та умовиводів, що вказує на недостатній розвиток у нього здібностей самотійно набувати руховий досвід та ефективно використовувати його при виконанні необхідних трудових дій. Низький рівень отримали 5 учнів 7 класу (55,6%), 4 учні 8 класу (36,4%) та 3 учні 9 класу(23,1%), а саме учень цього рівня не виявляв: загально-функціональні можливості, зокрема можливості у подоланні власних порушень фізичного і психічного розвитку у процесі виконання різних видів діяльності під час трудового навчання та виховання; необхідні рухові якості та вміння, які відіграють важливу роль у певній професії за допомогою спеціально підібраних засобів і методів фізичного та трудового впливу; індивідуальні професійно-прикладні фізичні навички та уміння з урахуванням особливостей конкретних професій, не враховуючи власний стан самотійної готовності до самотійного трудової діяльності та

подальшого працевлаштування; точну, систематизовану послідовну систему дій та технологічного процесу діяльності згідно до відповідної професії у процесі виконання рухових вправ та завдань; відповідну готовність трудових навичок і вмінь до сприйняття обраної групи професій, зокрема ніколи не дає правильний аналіз рухів, поєднуючи чуттєвість образів (пропріоцептивних, здорових, тактильних, слухових відчуттів) і знань про відповідну рухову діяльність, відображених у поняттях; усвідомлення необхідності програмування власної рухової дії та процесу її виконання, а також не бачить причинно-наслідкові зв'язки між характеристиками рухів (напрямок, амплітудою, швидкістю, м'язовим зусиллям) та їх результатами; формулювання простих суджень та умовиводів, що вказує на низький розвиток у нього здібностей самостійно набувати руховий досвід та неможливість ефективно використовувати його при виконанні необхідних трудових дій.

Кількісний та якісний аналіз даних показав, що високий рівень сформованості рухових навичок і вмінь трудової діяльності у підлітків з інтелектуальними порушеннями показали 12,1 % учнів 7-9 класів спеціальної школи (4 учні). Середній рівень сформованості рухових навичок і вмінь трудової діяльності у підлітків з інтелектуальними порушеннями показали 51,5 % учнів 7-9 класів спеціальної школи (17 учнів). Низький рівень сформованості рухових навичок і вмінь трудової діяльності у підлітків з інтелектуальними порушеннями показали 36,4 % учнів 7-9 класів спеціальної школи (12 учнів).

У трудовому вихованні враховуються індивідуальні і типологічні особливості учнів з інтелектуальними порушеннями та об'єктивні умови, які позитивно впливають на формування їх особистості, де виховання має корекційну спрямованість, пізнавальні якості в учнів розвиваються успішно, створюються сприятливі умови для формування позитивного ставлення до різних видів трудової діяльності. Щоб сформувати таке пізнавальне ставлення до праці в учнів з інтелектуальними порушеннями і залучити їх до

активної участі в суспільному житті, вся робота з трудового виховання має здійснюватися на основі чітко продуманої системи. Наявність такої системи найбільшою мірою сприяє рівномірному і послідовному залученню дітей з інтелектуальними порушеннями до різних видів трудової діяльності. Вона забезпечує цілеспрямований корекційний вплив виховання на всі аспекти розвитку учнів. Основним змістом системи трудового виховання дітей з інтелектуальними порушеннями повинна стати: суспільно-корисна праця, а саме формами суспільно-корисної роботи в спеціальній школі є самообслуговування, утримання в порядку класної кімнати, шкільного приміщення, чергування в їдальні, ремонт меблів, шкільних приміщень, догляд за тваринами тощо; професійно-трудова навчання дітей з інтелектуальними порушеннями, у процесі навчальних занять у шкільній майстерні учні не тільки набувають трудових умінь і навичок, що необхідні для майбутньої професії, у них формуються позитивні якості особистості, які полегшують процес включення їх у трудову діяльність після закінчення школи; участь учнів з інтелектуальними порушеннями у роботі гуртків, які мають професійно-трудова спрямованість; групових і масові заходи, які здійснюються в процесі позакласної і позашкільної роботи, зокрема: екскурсії на виробництво, ознайомлення з умовами роботи на ньому, зустрічі з батьками учнів і випускниками з інтелектуальними порушеннями, виставки кращих зразків дитячих робіт, творчі конкурси, змагання на кращу роботу; профорієнтаційна робота з батьками учнів з інтелектуальними порушеннями. Динамічність у системі трудового виховання означає, що зміст, форми і методи роботи спеціальної школи не є незмінними. Одні й ті самі трудові уміння, навички й якості особистості учнів з інтелектуальними порушеннями формуються протягом усього періоду їхнього навчання в процесі різних видів діяльності. При цьому обов'язково враховуються вікові, індивідуальні та психофізичні особливості школярів з інтелектуальними порушеннями, а також рівень сформованості в них готовності до відповідних видів трудової діяльності. Корекційно-розвиваюча спрямованість трудового виховання є

специфічною умовою підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до трудової діяльності.

На формувальному етапі дослідження при аналізі особливостей формування готовності до трудової діяльності та працевлаштування підлітків з інтелектуальними порушеннями ми побачили, що профорієнтаційна робота корекційного педагога в умовах профільного навчання дає змогу обрати учням з інтелектуальними порушеннями можливість усвідомлено обрати відповідний напрям трудової підготовки. Спеціальна школа дає можливість учням з інтелектуальними порушеннями вибрати профіль споріднений до їх психофізичного розвитку, індивідуальних та типологічних особливостей, інтересів, нахилів, здібностей, а це в свою чергу забезпечує більш свідомий вибір професії у недалекому майбутньому. Виходячи з цієї можливості профорієнтаційна робота спеціальної школи спрямована на допомогу учням з інтелектуальними порушеннями у вірному виборі профілю. Готовність учня з інтелектуальними порушеннями до профільного навчання має базуватися на орієнтації в світі професії та вимогах з їх боку до особистості. Спираючись на пізнавальні інтереси учнів з інтелектуальними порушеннями до відповідної професії можна зорієнтувати їх на доцільний профіль навчання, і навпаки, знаючи здібності і нахили учнів до деяких предметів навчально-виховного циклу, можна запропонувати відповідний профіль, а в подальшому і саму професію.

Професійна орієнтація учнів з інтелектуальними порушеннями являє собою систему заходів, які забезпечують цілеспрямований вплив на особистість з тим, щоб індивідуальні здібності і можливості кожного випускника школи сприяли здійсненню в повній мірі принципу: від кожного за здібностями. Успішно розв'язати це важливе завдання тільки тоді, коли встановлено тісні зв'язки школи з виробництвом, з урахуванням соціальних, економічних і психологічних характеристик сучасного виробництва та окремих видів трудової діяльності, а також інтересів, запитів і психофізичних можливостей випускників. У спеціальних школах, де

здійснюється такий підхід до розв'язання проблем трудової підготовки та профорієнтації учнів з інтелектуальними порушеннями, працевлаштування випускників та їх соціально-трудова адаптація виявляються більш раціональними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астапов В.М. Введение в дефектологию с основами нейро- и патопсихологии / В.М. Астапов. – М.: МПА, 1994. – 216 с.
2. Бондар В. І. Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності / В. І. Бондар. – К. : Рад. школа, 1988. – 128 с.
3. Болдырев Н. И. Методика воспитательной работы в школе: учеб. пособие для пед. ин-тов / Н.И. Болдырев. – 2.изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1981. – 222 с.
4. Вайзман Н.П. Психомоторика детей олигофренов / Н.П. Вайзман. – М.: Просвещение, 1986. – 137 с.
5. Вержиховська О. М. Формування моральних якостей у розумово відсталих молодших школярів у позакласній виховній роботі: монографія. / О.М. Вержиховська. – Кам'янець-Подільський: видавець Зволейко Д. Г. 2009. – 228 с.
6. Висоцька А.М. Основні напрямки виховної роботи з формування спеціальної поведінки учнів спеціальних шкіл-інтернатів: методичний посібник / А.М. Висоцька, І.І. Івашина. – Черкаси: ЧОППОП, 2003. – 31 с.
7. Власова Т.А. О детях с отклонениями в развитии / Т.А. Власова, М.С. Певзнер. – М.: Педагогика, 1983. – 173 с.
8. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе : Кн. для учителя / под ред. В.В. Воронковой. – М.: Школа-Пресс, 1994. – 416 с.
9. Воспитательная работа во вспомогательной школе / под. ред. В.Ф.Мачихиной.-М.:Просвещение,1980.- 63с.
10. Выготский Л.С. Проблема умственной отсталости: собр. соч.: в 6-ти т / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1983. – т. 5. – С. 257-321
11. Гонев А.Д. Основы коррекционной педагогики/ А.Д. Гонев, Н.И. Лифинцева, Н.В. Ялпаева / под ред. В.А. Слостенина. – М.: Академия, 1999. – 290 с.

12. Дети с отклонениями в развитии / под ред. М.С. Певзнер. – М.: Просвещение, 1983. – 178 с.
13. Дульнев Г.М. Основы трудового обучения во вспомогательной школе / Г.М. Дульнев. – М.: Педагогика, 1989. – 164 с.
14. Дульнев Г.М. К вопросу о дифференциации обучения учащихся вспомогательной школы/ Г.М. Дульнев// Дефектология, - 1980. – № 1. – С. 10-15
15. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика / И.Г. Еременко. – К.: Вища школа, 1985. – 328 с.
16. Еременко И.Г. Основы спеціальної дидактики / І.Г. Єременко. – К.: Радянська школа, 1986. – 200 с.
17. Забрамная С.Д. Отбор умственно отсталых детей в специальные учреждения / С.Д. Забрамная. – М.: Просвещение, 1988. – 96 с.
18. Задесенець М.П. Вікові особливості розвитку дітей і формування їх особистості / М.П. Задесенець. – К.: Вища школа, 1988. – 263 с.
19. Зейгарник Б.В. Патопсихология / Б.В. Зейгарник. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 238 с.
20. Исаев Д.Н. Психическое недоразвитие у детей / Д.Н. Исаев. – Л.: Медицина, 1982. – 224 с.
21. Исаев Д.Н. Психопрофилактика в практике в практике педиатра / Д.Н. Исаев. – Л.: Медицина, 1984. – 192 с.
22. Кабанов М.М. Реабилитация психических больных / М.М. Кабанов. – Л.: Медицина, 1988. – 232 с.
23. Карвасарский Б.Д. Медицинская психология / Б.Д. Карвасарский. – Л.: Медицина, 1982. – 272 с.
24. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. / С.Г. Карпенчук. – К.: Вища школа, 1997. – 304 с.
25. Кобзарь Б. С. Учебно-воспитательный процесс в школах и группах продленного дня: методические рекомендации / Б.С. Кобзарь. – К.: Радянська школа, 1982. – 173 с.

26. Кириллова А.Г. Использование некоторых методов и приемов дифференцированного подхода к учащимся на уроках труда / А.Г. Кириллова// Дефектология, - 1982. - № 6. – С. 17-21.
27. Ковалев В.В. Психиатрия детского возраста / В.В. Ковалев. – М.: Просвещение, 1989. – 287 с.
28. Козленко Н.А. Физическое воспитание учащихся вспомогательной школы / Н.А. Козленко. – К.: Рад. школа, 1987. – 127 с.
29. Лебединский В.В. Нарушение психического развития у детей / В.В. Лебединский. – М.: Изд-во Моск. ун., 1985. – 167 с.
30. Липа В. А. Основы коррекционной педагогики: учеб. пособ. / В.А. Липа. – Донецк : Лебидь, 2002. – 327 с.
31. Липа В. А. Психологические основы педагогической коррекции / В. А. Липа. – Донецк: Лебідь, 2000. – 319 с.
32. Луценко В.С. Методические указания к проведению внеклассной профориентационной работы с учащимися младших классов вспомогательной школы / Луценко В.С., Билевич Е.А., Билевич Л.Г. – Славянск: Славянск, 1990. – 180 с.
33. Лубовский В.И. Психологические проблемы диагностики аномального развития детей / В.И. Лубовский. – М.: Педагогика, 1989. – 104 с.
34. Максимова Н.Ю. Основы детской психопатологии / Н.Ю. Максимова, Е.Л. Милютин, В.М. Пискун. – К.: Перспектива, 1999. – 432 с.
35. Маллер А.Р. Обучение, воспитание и трудовая подготовка детей с глубокими нарушениями интеллекта / А.Р. Маллер, Г.В. Цикота. – М.: Педагогика, 1988. – 128 с.
36. Мирский С.Л. Индивидуальный подход к учащимся вспомогательной школы / С.Л. Мирский. – М.: Педагогика, 1990. – 160 с.

37. Мирский С.Л. Коррекционная направленность трудового обучения во вспомогательной школе / С.Л. Мирский / Дефектология. – 1985 - № 1. – С. 9-11.
38. Мирский С.Л. Методика профессионально-трудоового обучения во вспомогательной школе / С.Л. Мирский. – М.: Педагогика, 1988 – 103 с.
39. Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития / под ред. Б.П. Пузанова – М.: Академия, 2000. – 127 с.
40. Омелянко В. Л. Теорія і методика виховання: навч. посіб. / В.Л. Омелянко, А.І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2008. – 415 с.
41. Основы специальной дидактики / под ред. И.Г. Еременко. – К.: Радянська школа, 1986 – 200 с.
42. Особенности личности детей и подростков с некоторыми генетическими формами умственной отсталости: методические рекомендации. – К.: РУМК спецшкол, 1981. – 36 с.
43. Певзнер М.С. Дети-олигофрены / М.С. Певзнер. – М.: Просвещение, 1979. – 185 с.
44. Пороцкая Т.И. Работа воспитателя вспомогательной школы. Из опыта работы: кн. для воспитателя / Т.И. Пороцкая. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.
45. Практикум по психологии умственно отсталого ребенка / сост.: А.Д. Виноградова. – М.: Просвещение, 1985. – 144 с.
46. Психодиагностика и коррекция детей с нарушениями и отклонениями в развитии / сост. В.М. Астапов, Ю.В. Микадзе. – СПб.: Питер, 2001. – 256 с.
47. Психологія: Підручник / під ред. Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.
48. Психологические проблемы коррекционной работы во вспомогательной школе / под ред. Ж.И. Шиф, В.Г. Петровой, Т.Н. Головиной. – М.: Педагогика, 1979. – 176 с.

49. Рубинштейн С.Я. Л.С. Выготский о развитии психики умственно отсталых детей / С.Я. Рубинштейн / Дефектология. – 1980. – № 3. – С.12-13.
50. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника / С.Я. Рубинштейн. – М.: Просвещение, 1970. – 200 с.
51. Селецкий А.И. Психопатология детского возраста / А.И. Селецкий. – К.: Вища школа, 1987. – 295 с.
52. Селецкий А.И. Психология и психопатология слабоумия / А.И. Селецкий. – М.: Просвещение, 1989. – 192 с.
53. Семаго Н.Я. Проблемные дети: Основы диагностической и коррекционной работы психолога / Н.Я. Семаго, М.М. Семаго. – М.: АРКТИ, 2000. – 208с.
54. Смирнова А.Н. Коррекционно-воспитательная работа учителя вспомогательной школы: Из опыта работы / А.Н. Смирнова. – М.: Просвещение, 1982. – 103 с.
55. Синьов В.М. Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії / В.М. Синьов. – К.: «МП Леся», 2010. – 779с.
56. Синьов В.М. Психологія розумово відсталого дитини: підручник / В.М. Синьов, М.П. Матвеева, О.П. Хохліна. – К.: Знання, 2008. – 359с.
57. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді // Збірник наукових праць / під ред. С.Г. Карпенчука. – Київ.: Пед.думка, 1999. – Кн.2 – 328.
58. Трудове виховання учнів допоміжної школи / під ред. В.І. Бондаря. – К.: Радянська школа., 1984. – 80 с.
59. Турчинская К.М. Профорієнтація во вспомогательной школе / К.М. Турчинская. – К.: Вища школа, 1976. – 128 с.
60. Ушаков Г.К. Детская психиатрия / Г.К. Ушаков. – М.: Медицина, 1973. – 392 с.
61. Формирование положительного отношения к учебно-трудовой деятельности у учащихся вспомогательной школы / под ред. Н.М.Стадненко. – К.: Радянська школа, 1982. – 83 с.

62. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку / О.П. Хохліна; ред.: К.М. Лашко. – К.: Пед.думка, 2000. – 286с.

63. Хохліна О.П. Формування усвідомленості в процесі трудової навчання учнів допоміжної школи: навчально-методичний посібник / О.П. Хохліна, Г.М. Мерсіянова, О.П. Глоба. – К.: Альма-матер, 2002. – 59с.

64. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з обмеженими розумовими можливостями: Автореф.дис...д-ра психол.наук 19.00.08 / О.П. Хохліна; Інститут дефектології АПН України. – К., 2000. – 41с.

65. Худик В.А. Детская патопсихология / В.А. Худик. – К.: Здоров'я, 1997. – 96 с.